

ХАРАКТЕРИСТИКА РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ХУДОЖНЬОЇ ОБРОБКИ МАТЕРІАЛІВ

Здійснено поетапне діагностування розвитку знань, умінь і здібностей старшокласників у процесі творчої художньо-трудої діяльності з використанням розроблених критеріїв. Встановлено, що рівень творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання за спеціалізацією «Художня обробка матеріалів», який ґрунтується на традиційній навчально-методичній парадигмі, знаходиться не на достатньому рівні. Вказується на необхідність впровадження спеціально спроектованого навчального процесу з метою ефективності розвитку знань, умінь і творчих здібностей старшокласників під час профільного навчання художньої обробки матеріалів.

Ключові слова: розвиток, здібності, профільне навчання, художня обробка матеріалів.

Постановка проблеми. Проблема розвитку знань, умінь і творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання художньої обробки матеріалів є однією з найважливіших педагогічних проблем. Вона зумовлена наявністю суперечностей між нині формуючою системою варіативної освіти у старшій школі та недостатньою розробленістю засобів її реалізації, що вимагає серйозного теоретичного вивчення, практичного розв'язання та педагогічної експертизи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури, присвяченій оцінці рівня розвитку творчих здібностей (В. Андреева [2, с. 54], Д. Богоявленської [3, с. 25], Н. Кардаш [5, с. 12], Б. Теплова [7, с. 227]), а також, виходячи з власних спостережень [6, с. 79 – 84], нами виділені такі ознаки (компоненти) творчих здібностей старшокласників, які характеризують результативність процесу творчої технологічної діяльності, у т.ч. в галузі художньої обробки матеріалів: 1) розвиненість інтелектуальних здібностей (уміння аналізувати, доводити, здатність бачити проблему й ін.); 2) прояв творчої активності і самостійності учнів у процесі творчої художньо-трудої діяльності; 3) сформованість здібностей до самоуправління та саморегуляції у процесі творчої діяльності; 4) розвиненість комунікативно-творчих здібностей учнів (вміння використовувати творчий досвід інших, здатність до співпраці, співтворчості тощо).

Метою статті є педагогічна експертиза результативності (компонентів) розвитку знань, умінь і творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання художньої обробки матеріалів.

Виклад основного матеріалу. На різних етапах дослідно-експериментальної роботи брало участь 369 школярів, учителів технологій загальноосвітніх шкіл I – III ступенів і керівників художньо-прикладних гуртків і студій позашкільних навчально-виховних закладів Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей.

Першим напрямом констатувального етапу було виявлення рівня інтелектуального розвитку,

а також структурних особливостей інтелекту, необхідних для здійснення продуктивної творчої діяльності. З цією метою використовувався комп'ютерний варіант універсального інтелектуального тесту (Uit), запропонованого І. Дашковим, М. Курганським та Л. Федоровою [4].

Це дозволило виділити рівні, які характеризують розвиток окремих інтелектуальних функцій та інтелектуальний розвиток учнів в цілому:

- 1) до 8 балів – рівень 1 (низький, згідно з методикою *Uit*);
- 2) від 8 до 10 балів – рівень 2 (середній);
- 3) від 10 до 12 балів – рівень 3 (достатній);
- 4) 12 і вище балів – рівень 4 (високий).

Узагальнені бали, які свідчать про рівень інтелектуального розвитку, дають підстави констатувати, що більшість учнів контрольного та експериментальних класів досягли середнього (37,7 %) та достатнього (29,5 %) рівня, що недостатньо для цієї вікової групи.

Аналіз результатів тесту на розвиток інтелектуальних здібностей свідчить, що у більшості учнів контрольного та експериментальних класів рівень розвитку структурних особливостей інтелекту приблизно однаковий і явно недостатній для здійснення творчої діяльності, зокрема у галузі художньої обробки матеріалів.

Другий напрям проведення констатувального етапу педагогічного експерименту був пов'язаний з вивченням рівнів прояву творчої активності та самостійності старшокласників, які свідчать про продуктивність творчої художньо-трудої діяльності. Саме розвиток активності та самостійності учнів у процесі творчої художньо-трудої діяльності дозволяє реалізовувати потребо-мотиваційну сферу, пізнавальні та діяльнісні можливості особистості.

Визначення рівнів прояву творчої активності та самостійності учнів у процесі художньо-трудої діяльності здійснювалися за допомогою критеріїв, які дозволяли оцінити характер і міру прагнення зрозуміти, осмислити виконувану роботу творчого характеру – навчальний проект (таблиця 1).

Таблиця 1

Шкала визначення рівнів прояву творчої активності та самостійності старшокласників у процесі творчої художньо-трудої діяльності

Рівні	Критерії	Шкала
1 рівень (низький)	У процесі творчої діяльності старшокласників відсутня активність і самостійність, а також особиста значущість творчої художньо-трудої діяльності.	0 – 3 бали
2 рівень (середній)	Слабо проявляється активність і самостійність при постановці мети творчої художньо-трудої діяльності; спостерігається комбінування відомих способів для розв'язання аналогічних проблем у межах відомого зразка діяльності та ситуативний інтерес до залучення знань; не проявляється прагнення до самостійного пошуку оригінального розв'язання проблеми.	4 – 6 балів
3 рівень (достатній)	У процесі творчої художньо-трудої діяльності проявляється активність і прагнення до творчих досягнень, а також певна доля самостійності: правильно ставляться цілі, застосовуються узагальнені уміння побачити проблему, висунути варіанти її розв'язання, зробити узагальнення і висновки; здійснюється частково-пошукова діяльність, однак способи досягнення мети не завжди ефективні.	7 – 8 балів
4 рівень (високий)	У процесі творчої художньо-трудої діяльності повною мірою проявляється активність, і самостійність, що виражається в умінні самостійно поставити проблему, вибрати способи її розв'язання; широко використовуються додаткові знання, проблема розв'язується новим способом, робляться правильні узагальнення, проявляється здатність будувати прогнози на майбутнє.	9 балів

Результати нульового зрізу свідчать, що учні знаходяться здебільшого на середньому (22 особи – 36 %) та достатньому (19 осіб – 31,1 %) рівнях розвитку творчої активності і самостійності, хоча й низький рівень притаманний достатньо значній кількості досліджуваних – 15 осіб (26 %). Отже, дані експертного оцінювання свідчать про те, що: по-перше, рівень прояву творчої активності та самостійності старшокласників приблизно однаковий, а по-друге, вочевидь недостатній для здійснення творчої художньо-трудої діяльності. Спираючись на експертні оцінки, зауважуємо, що від 20 % до 26,6 % учнів не проявляють творчої активності та самостійності; у більшості старшокласників (від 33,3 % до 40 %) при прояві прагнення до творчої активності та самостійності не сформований апарат їх досягнення і лише незначній частці учнів (від 6,2 % до 13,3 %) притаманний достатньо високий рівень прояву досліджуваних якостей. Це свідчить про те, що рівень розвитку якостей, що визначають продуктивність творчої художньо-трудої діяльності, в цілому знаходиться на доволі низькому рівні.

Третій напрям констатувального етапу педагогічного експерименту був пов'язаний з вивченням здібностей старшокласників здійснювати самоуправління та саморегуляцію у процесі творчої художньо-трудої діяльності. Характерним показником цієї здібності є уміння проводити експертизу і рефлексію творчої художньо-трудої діяльності. Для виявлення в учнів здібності здійснювати самоуправління та саморегуляцію нами використовувалися різноманітні методи дослідження, зокрема аналіз результатів творчої художньо-трудої діяльності (оцінювання проекту у процесі захисту творчої роботи), де обов'язковими умовами висувалися такі: 1) уміння здійснювати самооцінку (осмислювати, оцінювати власну творчу діяльність на основі використання досвіду оцінювання інших); 2) проведення експертної оцінки за адаптованою методикою, запропонованою В. Андрєєвим [1, с. 90 – 91].

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури нами розроблена шкала визначення рівнів сформованості здібностей учнів до самоуправління та саморегуляції у процесі творчої художньо-трудої діяльності (таблиця 2).

Аналіз результатів свідчить, що від 20 % до 33,3 % учнів продемонстрували низький рівень сформованості здібності реалізовувати функцію самоуправління творчою художньо-трудою діяльністю та рефлексивних процесів.

Четвертий напрям проведення констатувального етапу педагогічного експерименту був пов'язаний з вивченням рівнів розвитку комунікативно-творчих здібностей старшокласників.

Як зазначалося вище, у дослідженні нами використовувалися різні методи діагностування – анкетування, тестування, самооцінка, експертна оцінка та ін. Для четвертого напрямку основним методом нами обрано тестування та діагностичні завдання, запропоновані В. Андрєєвим [1, с. 92 – 93]. Шкалування результатів, отриманих у процесі дослідження, уможливили виділення рівнів, які характеризують розвиток комунікативно-творчих здібностей учнів (таблиця 3).

Таблиця 2

Шкала визначення рівнів сформованості здібностей учнів до самоуправління та саморегуляції у процесі творчої художньо-трудової діяльності

Рівні	Критерії	Шкала
1	2	3
1 рівень (низький)	Проявляються лише виконавські дії із заданого ззовні алгоритму художньо-трудової діяльності, відсутня власна позиція при здійсненні діяльності, немає уміння бачити перспективи діяльності, коригувати процес її перебігу.	0 – 3 бали
2 рівень (середній)	Проявляються спроби індивідуальної постановки мети художньо-трудової діяльності; виникає власна позиція щодо організації процесу творчої діяльності, однак коригування її перебігу відсутнє; уміння бачити перспективи діяльності в учнів не виявляються.	4 – 6 балів
3 рівень (достатній)	Проявляються вміння поставити мету, планувати діяльність і досягати результату; проглядається власна позиція в організації і здійсненні творчої діяльності; позначаються уміння осмислювати процес творчої діяльності та її перспективи для майбутнього професійного самовизначення, однак не простежується чіткого вміння самостійно виділити основні труднощі розв'язання проблеми та запропонувати відповідні шляхи реалізації.	7 – 8 балів
4 рівень (високий)	Мета творчої художньо-трудової діяльності старшокласниками ставиться свідомо, намічаються шляхи її ефективної реалізації; перебіг і проміжні результати глибоко осмислюються; власна позиція виражена яскраво; вміло визначаються перспективи роботи і способи коригування творчої діяльності, що призводить до підвищення ефективності розв'язання намічених проблем у процесі проектування і виготовлення декоративно-ужиткового виробу.	9 балів

Таблиця 3

Шкала визначення рівнів розвитку комунікативно-творчих здібностей старшокласників у процесі творчої художньо-трудової діяльності

Рівні	Критерії	Шкала
1	2	3
1 рівень (низький)	У процесі художньо-трудової діяльності повільно засвоюється творчий досвід інших або застосовується без адаптації до своїх індивідуально-творчих здібностей; не розвинена здатність працювати в «діалоговому» режимі, уникати конфліктних ситуацій; у творчій групі учень завжди займає позицію «виконавця».	0 – 3 бали
2 рівень (середній)	Творчий досвід засвоюється учнем достатньо швидко, однак адаптується у межах відомого принципу дії; притаманна товариськість, але в роботі групи учень здебільшого займає позицію «виконавця», намагається уникати конфліктів; представляє творчий досвід лише всередині групи.	4 – 6 балів
3 рівень (достатній)	Творчий досвід засвоюється учнем швидко з адаптацією до власних індивідуально-творчих здібностей; здатний працювати в «діалоговому» режимі, здійснює реальний практичний внесок у роботу групи, коректно розв'язує конфліктні ситуації, водночас функції «лідера» на себе не переймає.	7 – 8 балів
4 рівень (високий)	Творчий досвід засвоюється учнем швидко з повною адаптацією до власних індивідуально-творчих здібностей; у групі виконує функцію «лідера»: створює мотивацію й організовує роботу групи на емоційно-діловій основі; коректно і ефективно розв'язує конфліктні ситуації; представляє творчий досвід як усередині, так і поза групою.	9 балів

Дані свідчать, що від 60 % до 68 % учнів освоюють творчий досвід інших, адаптуючи його до своїх здібностей на достатньо низькому рівні; їм притаманна недостатньо розвинена здатність вести дискусії та уміння працювати в творчих групах на емоційно-діловій основі. Переважна більшість старшокласників не здатні генерувати творчі ідеї, створювати мотивацію й організувати колективну роботу в групі. Лише незначна кількість респондентів (від 6 % до 13 %) ефективно та достатньо коректно вміють розв'язувати конфліктні ситуації та беруть на себе функції лідера.

Результати дослідження за чотирма напрямками констатувального етапу експерименту дають можливість судити про рівень розвитку творчих здібностей учнів у процесі експериментальної художньо-трудової діяльності в умовах профільного навчання. Додатково був проведений якісний аналіз творчих учнівських робіт, який дозволив забезпечити достовірність результатів, а також встановити причину низького рівня навченості старшокласників та недостатнього розвитку їхніх творчих здібностей.

Віднесення до певного рівня розвитку творчих здібностей учнів на констатувальному етапі педагогічного експерименту здійснювалося за допомогою виведення середнього балу за чотирима показниками: А – рівнем інтелектуального розвитку учня; Б – рівнем прояву творчої активності та самостійності школяра у процесі творчої художньо-трудової діяльності; В – рівнем сформованості в учня здібностей до самоуправління та саморегуляції; Г – рівнем розвитку комунікативно-творчих здібностей старшокласника. Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дає підстави стверджувати: якщо середній бал знаходиться в інтервалі від 2,0 до 5,75 балів, то рівень розвитку здібностей належить до репродуктивного; якщо від 5,76 до 7,87 балів – до імітаційного; якщо від 7,88 до 9,24 балів – до конструктивного; якщо середній бал 9,25 і вище, то рівень розвитку здібності – творчий.

У цілому щодо усіх профільних класів, які брали участь на констатувальному етапі педагогічного експерименту, були отримані дані, представлені в таблиці 4.

Таблиця 4

Оцінка рівня творчих здібностей учнів на констатувальному етапі педагогічного експерименту (2011 р.)

Групи	К-ть осіб	РІВНІ							
		Репродуктивний		Імітаційний		Конструктивний		Творчий	
		К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%	К-сть	%
КГ – 1	15	5	33,3	8	53,3	1	6,0	1	6,0
ЕГ – 1	15	6	40	6	40	3	20	0	0
ЕГ – 2	15	5	33,3	7	46,6	3	20	0	0
ЕГ – 3	16	5	31,2	8	50	3	18,7	0	0

Отримані дані свідчать про те, що для більшості учнів (81,9 %) характерні репродуктивні та імітаційні образи творчої художньо-трудової діяльності.

Висновки. Результати констатувального етапу експерименту дають підстави стверджувати, що розвиток знань, умінь і творчих здібностей учнів в умовах профільного навчання за спеціалізацією «Художня обробка матеріалів», який ґрунтується на традиційній навчально-методичній парадигмі, здійснюється недостатньо ефективно.

Для ефективного розвитку знань, умінь і творчих здібностей учнів потрібна організація спеціально спроектованого навчального процесу в розвивальному мікросередовищі, який функціонує за умов дотриман-

ня етапів профільної підготовки та використання навчально-методичного супроводу – змісту та методики навчання художньої обробки матеріалів. При цьому важливо дотримуватися педагогічних умов, які забезпечать ефективність процесу розвитку знань, умінь і творчих здібностей старшокласників.

Подальші дослідження необхідно спрямувати на перевірку ефективності розвитку знань, умінь і творчих здібностей у процесі профільного навчання художньої обробки матеріалів як спеціально організованої спільної творчої діяльності старшокласників і вчителів з використанням запропонованих змісту і методики навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности : Основы педагогики творчества / В. И. Андреев. – Казань : Изд. Казанского ун-та, 1988. – 240 с.
2. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского у-та, 1996. – 560 с.

3. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов-на-Дону : Изд. Ростов. ун-та, 1983. – 173 с.
4. Дашков И. М. Универсальный интеллектуальный тест [Электронный ресурс] / И. М. Дашков, Н. А. Курганский, Л. К. Федорова // Профессиональные тесты для психологической диагностики детей и

взрослых. – Режим доступа :
proekta.ru/files/description.doc

5. Кардаш Н. В. Підготовка майбутніх учителів обслуговуючої праці до організації самостійної роботи учнів у процесі вивчення художніх ремесел : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Наталія Василівна Кардаш; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.

REFERENCES

1. Andreyev, V. I. (1988). *Dialektika vospitaniya i samovospitaniya tvorcheskoy lichnosti: Osnovy pedagogiki tvorchestva [Dialectics of education and self-creative personality: Basics of Pedagogy of Creativity]*. Kazan: Izd. Kazanskogo un-ta [in Russian].
2. Andreyev, V. I. (1996). *Pedagogika tvorcheskogo samorazvitiya [Pedagogy of creative self-development]*. Kazan: Izd-vo Kazanskogo un-ta [in Russian].
3. Bogoyavlenskaya, D. B. (1983). *Intellektualnaya aktivnost kak problema tvorchestva [Intellectual activity as a problem of creativity]*. Rostov-na-Donu: Izd. Rostov. un-ta [in Russian].
4. Dashkov, I. M., Kurganskiy, N. A., & Fedorova, L. K. *Universalnyy intellektualnyy test [Universal intelligence test]. Professionalnyye testy dlya psikhologicheskoy diagnostiki detey i vzroslykh – Professional tests for psychological diagnosis of children and adults*. Retrieved from proekta.ru/files/description.doc [in Russian].

А. В. Омельчук

ХАРАКТЕРИСТИКА РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ СТАРШЕКЛАСНИКОВ В УСЛОВИЯХ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ОБРАБОТКИ МАТЕРИАЛОВ

Осуществлено поэтапное диагностирование развития знаний, умений и способностей старшеклассников в процессе творческой художественно-трудовой деятельности с использованием разработанных критериев. Установлено, что уровень творческих способностей учащихся в условиях профильного обучения по специализации «Художественная обработка материалов», основанного на традиционной учебно-методической парадигме, находится на недостаточном уровне. Указывается на необходимость внедрения специально спроектированного учебного процесса с целью эффективности развития знаний, умений и творческих способностей старшеклассников при профильном обучении художественной обработке материалов.

Ключевые слова: развитие, способности, профильное обучение, художественная обработка материалов.

O. V. Omelchuk

DESCRIPTION OF SENIOR PUPILS` CREATIVE ABILITIES DEVELOPMENT UNDER PROFESSIONAL ART PROCESSING OF MATERIALS TRAINING

It is shown that the problem of knowledge, skills and creative abilities of students in terms of professional material art processing training is one of the major educational problems caused by the presence of contradictions between the now forming system of variable education in the high school and the lack of means of implementation that requires a serious theoretical study, practical solutions and pedagogical expertise. The stage-by-stage diagnostic of knowledge, abilities and capabilities of senior pupils` development is carried out in the process of creative artistically-labour activity with the use of the worked out criteria to that belong: developing intellectual flairs and structural features of intellect; displaying creative activity and independence; forming capacities for self-control and self-regulation; developing communicative-creative capabilities. At various stages of the experimental work 369 students, technology teachers of secondary schools and heads of applied art studios extracurricular clubs from educational institutions of Lviv, Ternopil and Ivano-Frankovsk regions were involved. The first stage of the summative step was to identify the level of intellectual development and structural characteristics of intelligence required for the implementation of productive creativity. The second stage of the summative pedagogical experiment was concerned with the study of levels of manifestation of creative activity and independence of seniors, who demonstrate art and creative work. The third stage of the summative pedagogical experiment was concerned with the study of high school students to perform self-management skills and self-

6. Омельчук О. В. Сутнісно-логічний аналіз проблеми розвитку творчих технологічних здібностей школярів / О. В. Омельчук // Наукові записки Тернопільського нац. пед. ун-ту. Серія: Педагогіка. – 2013. – № 2. – С. 79 – 84.

7. Теплов Б. М. Способности и одаренность / Б. М. Теплов // Избранные труды : В 2 т. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 329 с.

5. Kardash, N. V. (2006). *Pidhotovka maibutnix uchyteliv obsluhovuichoi pratsi do orhanizatsii samostii noi roboty uchniv u protsesi vyvchennia khudozhnikh remesel [Preparing future teachers of work serving for pupils` independent work when studying arts and crafts]. Extended abstract of candidate`s thesis*. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

6. Omelchuk, O. V. (2013). *Sutnisno-lohichnyi analiz problemy rozvytku tvorchykh tekhnolohichnykh zdibnostei shkolariv [Intrinsic logic analysis of the problem of creative technological abilities of students]. Naukovi zapysky Ternopilskoho nats. ped. un-tu. Serii: Pedahohika – Scientific notes of Ternopil National. ped. Univ. Series: Pedagogy, 2, 79-84 [in Ukrainian]*.

7. Teplov, B. M. (1985). *Sposobnosti i odarennost [Abilities and giftedness]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].

regulation in the artistic and creative work. The fourth stage of the summative pedagogical experiment was concerned with the study of levels of communicative and creative abilities of senior pupils. The results of the summative experiment gave reason to believe that the development of knowledge, skills and creative abilities of students in terms of professional education with a specialization in "Art of Materials" that is based on the traditional teaching and methodological paradigm is performed inefficiently. To develop knowledge, skills and creative abilities of students effectively it's needed to organize specifically designed learning process in developing microenvironment, which operates under the terms of the stages of preparation for the profession and use of teaching support – the content and methods of teaching art materials processing. Thus, it is important to adhere to the pedagogical conditions that will ensure the effectiveness of the development of knowledge, skills and creative abilities of high school students. Further research should be directed to check the efficiency of knowledge, skills and creativity in the artistic professional education on materials processing and specially organized cooperative creative activities of high school students and teachers using the suggested content and teaching methods.

Keywords: development, capabilities, specialized education, art processing of materials.

Подано до редакції 09.06.14
